

а отъ разни пѣтници. . . Освенъ това, при него дохождаха твърде често не само нѣкои видни граждани, които по положението си нѣмаха нищо общо съ моя приятелъ, но и мнозина други странни хора, селяни и граждани, съ които той отиваше въ другата стая да се разговарятъ. Отъ всичко това се ясно виждаше, че тия хора вършеха нѣкоя работа твърде тайна, но каква именно, азъ не можехъ да отгатна.“ (стр. 74). Любопитниятъ младежъ горѣлъ отъ желание да разбере въ какво се състои работата. Особено следъ самоубийството на Ангелъ Кънчевъ въ читалището все по-често започнали да се вестяватъ разни чужденци. Единъ день идва въ читалището непознатъ, окъсанъ калугеръ, влиза въ отдѣлна стая съ съдържателя, а Захарий Стояновъ отива на ключалката да наднича. И какво вижда — предъ смаяния му юношески погледъ се разкрива странна картина: подъ расото си калугерътъ запазва нѣколко револвера, които съдържателятъ му подавалъ. (стр. 85) Нѣма никакво съмнение вече за любопитния младежъ, че въ читалището се върши нѣкакво заговорничество. А особено следъ като единъ день въ ржцетъ му попада нѣкакъвъ таенъ позивъ, въ който се говорѣло за турскитъ своеволия и се подбуждалъ народътъ къмъ бунтъ, за него станало съвсемъ ясно, че Русенското читалище служи за свѣрталище на Българския комитетъ — „при всичко, че читалищниятъ уставъ, сложенъ въ златни рамки, гласѣше, че никаква книга или вестникъ, съ противно на правителството съдържание, не се приематъ“ (стр. 86, 87, издание Игнатовъ).

Ето, значи, какъ читалищата сж служили колкото на чисто просвѣтната, толкова и на политико-революционната дейность. Другояче не може и да бжде. Самитъ читалища сж плодъ на любопитния, търсещъ познания и нови хоризонти български народностенъ духъ. А щомъ е така, въ тѣхъ ще да сж се приютявали всички, които сж търсѣли нѣщо повече отъ туй, що действителността имъ е предлагала. Българското читалище, като рожба на ламтящия за по-възвишени духовни интереси народъ, не може да не укаже ценна услуга на нашия всестраненъ възходъ.

Тази заслуга, която читалищата иматъ за нашето духовно и политическо възраждане, трѣбва да бжде по всестранно изследвана. Но не само това. Трѣбва да се запълни сжществуващата, кой знае защо, празнина въ всички изследвания върху нашата възродителна епоха. Като се има предъ видъ, че възраждането е процесъ, който трае продължително, който и днесъ за нашия народъ не е приключенъ, ще се постави тогава съ пълно право, на заслужено мѣсто, ролята, която този забравенъ до сега чинителъ играе за пробуждане и издигане на българския народъ. Читалището, наредъ съ училището, има много важно значение за нашето възраждане.

Не е достатъчно само да се пишатъ отдѣлни статии или дори голѣми хубави съчинения върху ролята на българското читалище. Трѣбва заслугата на този чисто народенъ просвѣтенъ институтъ да бжде, така да се каже, канонизирана и да влѣзе както въ подробната наша културна и политическа история, така сжщо и въ съответнитъ учебни ръководства. Това е и нужно, и полезно, и справедливо. Щомъ като никой не се съмнява въ справедливостта на така дадената оценка на читалището, като чинителъ на възраждането, то и разрешаването на този въпросъ не бива да се отлага.